ՀՏԴ 809.198.1

ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ԱՆՎԱՆ ԵՎ ՆՐԱՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԲԱՌԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՉԱՓԱԾՈՅՈՒՄ

Ս.Ա.Մինասյան
հայոց լեզվի և նրա դաս. մեթ. ամբիոն

Այս հոդվածում նպատակ ունենք համապատասխան բնագրային օրինակներով լուսաբանելու գեղարվեստական չափածոյում կիրառված Գրիգոր Նարեկացու անվան դրսևորումների լեզվաոճական արտահայտությունները:

Գրիգոր Նարեկացին իր աստվածատուր շնորհով, հավատով ու հոգեպարար բանարվեստով մի ամբողջ հազարամյակ է, ինչ ոգեղեն դաշտերում հիշվում է որպես լուսածիր երևույթ, ուստի հատկանշական է արդի պոեզիայում նրա ամբողջական կամ որևէ հատկանիշի պատկերավոր ու արտահայտիչ ընդգծումը, ուր իշխող ձևն իր մականվան` որպես ազգանուն, կիրառությունն է: Այն ունի հետևյալ դրսևորումները.

I.Նարեկացի հատուկ անվան եզակի թվի հոլովված[1] բառաձևերի կիրառություն` որպես շարահյուսական` նվազագույն միավոր`

1.համադրական կառույցով (հիմք + վերջավորություն)`

ա) ուղղական հոլովաձև (ամենատարածվածն է` 20-ից ավելի, որոնց մեծ մասը Հովհ. Շիրազի *«Հայոց Դանթեականում»*-ում է կիրառված)`

Եվ *Նարեկացին* ճիշտ հազարամյա հորս հայրը մեծ,
Դանթեին ասաց` «Այս տղեկն էլի իմ սրտից խմեց,
Ինչպես կրծքերին մանուկ օրերս Աստվածաշնչից,
Թե հույդ թաղես` կրնկնես ոչնչից…»-
Եվ *Նարեկացին* էլ ո՞նց չասկար,
Երբ մեր կես ճամփին ինչ-որ մի ասկյար
Հասկ հայ մի կտորից մի շուխ տանելով`
Վիշապ հողմի պես վրա հասնելով`
Մտավ ու մարեց օջախը վերջին…
Ես ճիչ հանեցի և գրի առա անեծքս դաժանին…
Եվ *Նարեկացին* մռունչ մատյանիս կնքահայր դառավ[1] (1, 98):
Հազար տարի առաջ մեծն *Նարեկացին*
Իր հայացքն ուղղեց միակ Աստծուն,
Հոգու ցավը պատմեց` խրոխտ, առնացի,
Մի ցավ, որ մեզ հետ է ու չի անցնում…
Անպատասխան մնաց մեծ Նարեկացին,
Աստված չուզեց, որ որ նա հասնի իրեն…(2. 31):

բ) Սեռական հոլովով (7 կիրառություն, ըստ գործածության հաճախականության` երկրորդ տեղն է գրավում)`

Եվ աստ է ահա,
Որ ստանեց անմահ,
Ու գոռաց ոգին մեծ *Նարեկացու*,
Աստծո մռունչ` ընդդեմ Աստծու,-
Ասես խառնվեց երկնքից անգամ
Տենչելով դիերն` այս արյունաքամ… (1. 279):
Ժամանակի ակունքներից ես գալիս, դու իմ հայ լեզու,
Դու Գողթան կրակված գուսաններից ինձ հասած
Մոխրաթաթախ կանթեղ,
Ժամանակի ժանգը չբռնող` ոսկեդարի ոսկի,
Դավթի իմաստուն պայծառություն
Եվ Մհերի իմաստնագույն խռովք,
Նարեկացու տիեզերածավալ ալեկոծում
Եվ Քուչակի վարդաշաղախ սիրերգություն,
Եղիշեից Եղիշե ձգվող անհուն մաքառումի զորավոր սրինգ,
Երդվում եմ (3,114):

գ) Տրական հոլով (3 անգամ)`

-Հայր իմ,- շշնջացի մեծ *Նարեկացուն*,

---

[1] Հայերենում առ այսօր վիճահարույց (5-6-7) հոլովների քերականական կարգի թվի հարցը դիտարկվել է 7 հոլովականությամբ:

Ինչպես վիրավոր որդին Աստծուն…(1, 163)։
դ) Հայցական հոլով (2 անգամ)
Ազգ, որ մի գիշեր նմանվեց Աստծուն՝
Ծնելով անզույգ իր *Նարեկացուն* (1,121)
ե) բացառական հոլով՝
Եվ լույսը խլեց մեծ *Նարեկացուց*
Մեծ Խորենացին՝ որպես Աստծուց (1,158)
զ) գործիական հոլով՝
Դու (մայրենի լեզու – Ս.Մ.) մեր սրբություն՝ կնքված Մեսրոպով,
Նարեկացիով օծված ու յուղված… (4,508)։
1.Վերլուծական կառույցով գործածություն (կապն իր խնդրով)՝
ա) *ինչպես* կապով ուղղական հոլովով խնդրի՝ Նարեկացի անվան հետ՝
Դու (քնարական հերոսը՝ Շիրազը-Ս.Մ.) բաց ողջ մեղքերդ *ինչպես Նարեկացին* (5, 101)։
բ) *պես* կապը սեռական հոլովով դրված Նարեկացի անվան հետ՝
Նարեկացու, Քուչակի *պես* լուսապսակ ճակատ չկա…(6, 289)։
Վշտից քարացած *Նարեկացու պես*…(1, 115)։
գ) *դիմաց* կապը սեռական հոլովով դրված Նարեկացի անվան հետ՝
Ասված… Գուցե փարատում էր *Նարեկացու դիմաց* (2, 31)։

II.Նարեկացի մականուն ազգանունը քերականական զանազան հարաբերություններով է դրսևորվում։ Այն նախադասության գլխավոր անդամ՝ ենթակայի դերում հաճախակի է հանդիպում (մեր ձեռքի տակ եղած 40 օրինակներից 20-ը վերաբերում է դրան)։

1. ա) Ենթակա՝ - Օ՜, Դանթե՛,- շշշաց ողբ *Նարեկացին*,
Էլ ո՞նց հավատամ լուսի էլ լացին…(1, 51)։
բ) կողմնակի ենթակա՝ Եվ անցնում էինք լուռ աստղահույլով՝
Մեծ *Նարեկացին* միշտ առաջ ընկած…(1, 44)։
2.Ստորոգելի՝ Մերթ մի նորոգ Նարեկացի, մերթ թևում են ցնդած…(7, 52)։
Ես տիեզերք նկարեցի
Եվ կոչեցի … *Նարեկացի* (7, 52)։
3.Հատկացուցիչ (ըստ գործածության հաճախականության՝ երկրորդ տեղն է գրավում՝ ութ հատ)
Ու ձգվեց ձայնը լույս *Նարեկացու*,
Աստծու տեղակ, ընդդեմ Աստծու (1, 211)։
Եվ խոսքը կտրեց Մեծ *Նարեկացու*
Մեծ Խորենացին՝ Մասյաց Աստծո…(1, 160)։
4.Որոշիչ՝ *Նարեկացու*, Քուչակի պես լուսապսակ ճակատ չկա…(6, 289)։
5.Խնդիր՝ ա) ուղիղ խնդիր՝ Ասես փնտրելով իր քաջ զորքերը…
Նոցա տեղ գտավ *լոկ Նարեկացուն* (1, 20)։
բ) կողմնակի ուղիղ խնդիր՝ Ազգ, որ նմանվեց Աստծուն,
Ծնելով անզույգ իր *Նարեկացուն* (*1*, 121)։
գ) Հանգման խնդիր՝ Թե ամով լուսնին մի հայ էլ հասնի՝
Մի կենտ հայից էլ մի ազգ կբուսնի…
Այնպես չէ՞… ասի հայը *Նարեկացուն* (1, 98)։
դ) Կողմնակի միջոցի խնդիր՝
Դու (մայրենի լեզու- Ս. Մ.) մեր սրբություն՝ կնքված Մեսրոպով,
Նարեկացիով օծված ու յուղված… (4, 508)։
6. Պարագա՝ ա) ձևի պարագա՝
Սակայն կես ճամփին կիսավեր մի վանք
Հայտնվեց որպես անլեզու մի զանգ,
Վշտից քարացած՝ *Նարեկացու պես*՝
Կանգնել էր բլրին մեղադրված ու հեզ (1, 115)։
բ) Տեղի պարագա՝ Գուցե փարատում էր (Ասված- Ս. Մ.) *Նարեկացու դիմաց*.
Վարանում էր, այո, մեր «Նարեկը» վրա (2, 31)։
գ) միասնության պարագա՝ Եվ թող հնչե մուեզինը *Նարեկի հետ* իմ անմեռ…(5, 301)։

III . Նարեկացի անունը կրող անձնավորությանը բնորոշող հատկանշական բառեր՝

1.ՄԵԾ մակդիրը, որն ընդգծում է միջնադարի այդ անհատականության հանճարեղությունը, բազմահմտությունը, օրինակելիությունը և այլն (տասն անգամ)՝
Խոնարհվեց մի թարթ *մեծ Նարեկացին*… (1, 56)։
Բայց խոսքս կտրեց *մեծ Նարեկացին*
Համեմելով այն, ինչպես աղն՝ հացին (1, 160)։
-Իրավ,- հառաչեց *մեծ Նարեկացին*… (1, 27) և այլն։

2.ԸՄԲՈՍ՝ սխալները, անպատշաճությունները չհանդուրժող, հանգիստ, բայց անողորմ չմնացող հանկարծությունը բռնկուն բառերի զուգադրում Նարեկացուն (այս հատվածների քննությունները ՄԵՐ մանկիկի կիրառությունից հետո նկատելի տեսկ է գրավում՝ վեց գործածություն)՝

Ու գառաց ոգին մեծ *Նարեկացու*...(1, 279),

Երբ խուլ *որոտաց* մեծ *Նարեկացին*... *(*1, 203),

Ու զղոյց հանկարծ, *կերկերեցաց* արտքն հեզ *Նարեկացու*.

-Մի՞թե սրտով է հայոց Աստծու,

Որ հայ չթուլին հայաբարատ երկրում...(1, 164):

3.ՀԱՅՐ, ԿՔԱՀԱՅՐ հոգևոր սնունդ տվող, ուսուցանող, ամեն ինչում սատարող, իր առնչվածությունններով լուսավորող, բարի պատկերային հարևանությամբ կիրառություն (այս ձևը՝ իր գործածության հաճախականությամբ երրորդ տեղն է գրավում)՝

Եվ *Նարեկացին* ճիշտ հազարամյա *հորս հայրը* մեծ...

Եվ *Նարեկացին* մտոնչ մատոյանիս *կիրքահայր* դառավ (1, 98):

Եվ *Նարեկացին* մեզնից մեկին շոյեց *հոր* նման (1, 138):

4. ՍՈՒՐԲ մանկիկի կիրառություն՝ անբասիր հատկանիշների մեծարման համար (այս բառն իր գործածության հաճախականությամբ չորրորդ տեղն է գրավում)՝

Սուրբ Նարեկացին հենակն էր հույսիս... (1, 264):

Հայենն արտասվեց Ռայմոնի նման,

Բեղերն էր կրծում սուրբ Նարեկացին...(1, 287):

5. ՈՂԲ մանկիկը կամ դրանից սերված բայի գործածությունը Նարեկացի տեսվում հետո, որը հայ ժողովրդի զավերն ու մեղքերը գերազանց ձևով գեղարվեստորեն գրի առած ողբերգակի այդ հատկանիշն է ընդգծում՝

-Օ՜, Դանթե,- շրջաց *ողբ Նարեկացի*...(1, 52):

Եվ *Նարեկացին* այժմ մեզ նման

Ողբում էր ինչպես Նարեկիա վանքում (1, 183):

6.ԼՌԻՌ- մանկիկի կիրառություն, որը բնութագրում է շրջապատը շատ և ուշադիր դիտելու, ուսումնասիրելու, անկնդրելու, ոգեկոչ դառնալու, արտաքուստ լռելու, ներքուստ մտորելու հատկանիշներ՝

Ու ձգվեց ձայնը *լռոտ Նարեկացու* (1, 211):

7.ԱՆՑՈՒՅԳ անհասանելի, եզակի, Քրիստոսի նման մանկիկի կիրառություն՝

Ազգ, որ նմանվեց Աստծուն,

Ծնեցավ *անցույց իր Նարեկացուն*...(1, 121):

8.ՀԵԳ մանկիկը, որը հատկանշում է մտքի կանգ շատ մեղքեր, սխալներ, ցավեր տեսած, զգացած և այդ ամենն իր ուսերին առած ու խնդրացած անձնավորությանը՝

-Բայց հայ գուսանները, ինչպե՞ս լռեցիք...

...Երբ խոսքը կցեց , ինչպես ասի հացին,

Երկնից վրդովված *հեգ Նարեկացին*...*(*1, 21):

IV.ՆԱՐԵԿԱՅԻ բառի արմատի կամ նրանից սերված նոր բառերի ուղղակի կամ փոխաբերական իմաստների կիրառություն, որոնք ակնհայտ են դարձնում Գրիգոր Նարեկացի հանրաճանաչ անձնավորության ծանոթ կամ անծանոթ հոգևոր ու աշխարհիկ հատկանիշները՝

Ա.ա) *«Նարեկ»* աղոթագիրքը՝ Նարեկացու ստեղծագործությունների գլուխգործոց *«Մատյան ողբերգության»*, որն իր հոգևոր արժեքով մեծարվել է որպես սուրբ գիրք ու ժողովրդի կողմից ճանաչվել որպես բուժիչ զորություն ունեցող ուժ և փոխանվանական կիրառությամբ Նարեկացուն է բնութագրում (քանակն է այս բառի բայն գործածությունը)՝

Ինչպե՞ս ասեմ,

Որ ասկու կուշտ շարից բացի

Կա շարակա՞ն,

Երկինք տանող խոսքի շարոց,

Ու կա *Նարեկ*...*(*3, 112),

Եվ անցնում էինք ... շուրթս անենքին,

Վառված *Նարեկս* սեղմած իմ կրծքին...(1, 96).

Սիրտսիրուն էր *Նարեկն* հայ խունկի...(1, 33),

Եվ թող ինչ մոնեգինը *Նարեկի* հետ իմ անմեռ (5, 301),

Նարեկն անգիր արին...(2, 31),

Աստված տվեց մեզ երկու սրբություն՝

Նարեկ, Արարատ՝

Որպես հույս, հավատ...

որ քչանալով մենք չփոքրանանք,

որ ապաշխարենք, բայց և սրբությունք:

Աստված մեզ տվեց հավերժի ճամփա՝

Նարեկ, Արարատ...(8) և այլն:

բ) *Նարեկ* բառով շրջասություն՝ *նոր Նարեկ* Շիրազի *«Հայոց Դանթեական»*
Խմորվում էր խոյ *նոր Նարեկ* մի սուրբ՝
Վրնժով անգուսպ...(1, 178):
գ) *Նարեկ* վանքի անվան կիրառություն՝ կապված Նարեկացու գործունեության հետ՝ Եվ
Նարեկացին այժմ մեզ նման
Ողբում էր՝ ինչպես *Նարեկա* վանքում...(1, 183) և այլն:
2.Նարեկացու հետ կապված՝ այդ արմատից սերված նոր բառեր՝ հեղինակային
հարակցումներ՝ ա) ածական մակբայ՝ *նարեկամտունջ* (1. ցասկոտ, 2. ցասից, իր ժողովրդի անվտ
տանջանքից Աստծու դեմ ծառս լինող), *նարեկանման* (մեղմ, թախծոտ, հոգեսփոփ, նվագուն), նարեկյան
(Նարեկացու գրքերին առնչվող)՝
Ասես մեռնում էր պատկերն Աստծո.
Ո՞ր ես՝ մռնչաց *նարեկամտունջ*,-
Այժմ էլ չպիտի գթաս մշտամռունչ... (1,195) ,
...անկարելիից ու հվիրագուրկ դահեիչ ինձ խլեց
քչփչացը
նարեկյան ոիթմով խշշացող ծառերի (9,6),
Օրատորիա*յի նարեկանման* ծփացող մի ծով...
Դիզվում է դանդաղ (4) :
բ) *Նարեկվել* (Նարեկացու տուրբ մատյանի նման գրի առնվել, շարակարգվել)՝
Հայոց դեմ գործվող մեղքն էր *նարեկվում*...(1,178):
V. *Նարեկացի* բառի և այդ արմատով այլ բառի համատեղ գործածություն, որը գրաքննում, ինչպես է
դարձնում Նարեկացու վանք անհատականությունն իր հատակ բովանդակությամբ՝
Եվ *Նարեկացին* վշտից էր ձկվում
Հայոց դեմ գործվող մեղքն էր *նարեկվում*
Աստվածախոով սրտում խռովալ
Աշխարհի խղճի ոգու դեմ սովալ
Խմորվում էր խոյ նոր *Նարեկ* մի սուրբ
Վրնժով անգուսպ...(1,178),
Եվ *Նարեկացու* անմահ ոգու մեջ ասես մեռնում էր պատկերն...Աստծո.
-Ո՞ր ես, -մռնչաց նարեկամռունջ...(1,195),
Եվ *Նարեկացին* այժմ մեզ նման
Ողբում էր, ինչպես *նա Նարեկա* վանքում...(1,183),
Գուցե վարանում էր *Նարեկացու* դիմաց
Վարանում էր, այո, մեր Նարեկը վիա (2,31):

Ամփոփում

Միջնադարյան նշանավոր բանաստեղծի *Նարեկացի* մականվան ու նրան առնչվող բառերի
լեզվական և ոճական կիրառությունները ստրի չափածոյում ունեն տարբեր և լայն կիրառություններ:

Резюме

В армянской поэзии имя всемирно известного средневекового поэта Григора Нарекаци
употребляется в разных языковых и стилистических формах.

Գրանցագրություններ

1. Հովհ. Շիրազ, Հայոց դանթեական, Եր., 1990թ.:
2. Ս. Խանյան, Արցախյան ողբանչներ, Եր., 1991թ.:
3. Ս. Կարապետիկյան, Երկեր, հ.1, Եր., 1984թ.:
4. Պ. Սևակ, Երկեր, հ.1, Եր., 1972թ.:
5. Հովհ. Շիրազ, Երկեր, հ.2, Եր., 1982թ.:
6. Ե. Չարենց, Եր., 1984թ.:
7. Ա. Սահակյան, Միրելի ուսուցիչ, Եր.,1987թ.:
8. Հ. Դարյան, Գրական թերթ, բանաստեղծություններ, Եր.,26.09.03:
9. Վ. Հակոբյան, Թռնելի հեռուն, Եր., 2003թ.: